

การศึกษารูปแบบและกระบวนการพัฒนาองค์กรชุมชนบนพื้นที่สูง

โครงการวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการพัฒนาองค์กรชุมชนในพื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวง โดยมีผลการศึกษาโดยสรุป ดังนี้

1. การศึกษารูปแบบขององค์กรชุมชนในภาคการพัฒนาชนบท พบว่า รูปแบบองค์กรชุมชน ประกอบด้วย องค์กรทางการที่จดทะเบียนกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องและมีกฎหมายรองรับ และกลุ่มทางสังคมที่รวมตัวกันเพื่อดำเนินกิจกรรมเฉพาะด้านแต่ไม่มีการจดทะเบียนกับส่วนราชการ

2. ความจำเป็นของการรวมกลุ่มกันเพื่อจัดตั้งเป็นองค์กรชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ แบ่งออกเป็น 4 ด้าน คือ (1) การแก้ปัญหาและการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็งต่อการเผชิญปัญหาและความสามารถในการแก้ไขปัญหา (2) กระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง (3) การรวมกลุ่มทำให้เกษตรกรมีความสามารถในการแข่งขัน และ (4) กลไกให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งในการกำหนดชีวิตความเป็นอยู่ของตน และรักษาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น โดยองค์กรชุมชนส่วนใหญ่ในโครงการขยายผลโครงการหลวงได้รับการจัดตั้งและส่งเสริมจากหน่วยงานภาครัฐในฐานะองค์กรพี่เลี้ยง ส่งผลให้การจัดตั้งกลุ่มเริ่มต้นดำเนินการได้อย่างรวดเร็ว แต่การบริหารจัดการของกลุ่มและองค์กรชุมชนจำเป็นต้องได้รับการขับเคลื่อนโดยองค์กรพี่เลี้ยงต่อเนื่องไปอีก

3. ประเภทขององค์กรชุมชนในโครงการขยายผลโครงการหลวง สามารถแบ่งอย่างง่ายออกเป็น 2 กลุ่ม โดยจำแนกตามขนาดของกลุ่ม โครงสร้าง แผนกิจกรรม ความเป็นเจ้าของในสินทรัพย์ และขั้นตอนการพัฒนากลุ่ม ดังแสดงในตาราง อย่างไรก็ตาม บางกลุ่มจัดอยู่ในประเภทคาบเกี่ยวของทั้งกลุ่ม

ตาราง ประเภทขององค์กรชุมชน

ลักษณะ	กลุ่มเริ่มต้น	กลุ่มขั้นพัฒนา
ขนาดของกลุ่ม	สมาชิก 6-12 คน	สมาชิกตั้งแต่ 12 คนขึ้นไป
โครงสร้าง	ยังไม่ชัดเจน ระบุตำแหน่งประธานและรองประธาน มีการแบ่งงานตามความถนัดแต่ไม่แบ่งหน้าที่อย่างชัดเจน	มีความชัดเจน คือมีวัตถุประสงค์ มีคณะกรรมการ มีกฎเกณฑ์ มีการแบ่งหน้าที่ของกรรมการ และสมาชิกอย่างชัดเจน
แผนกิจกรรมของกลุ่ม	สมาชิกร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน และร่วมกันทำกิจกรรม	สมาชิกและกรรมการแต่ละคนทำตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
ความเป็นเจ้าของในสินทรัพย์	สมาชิกร่วมกันเป็นเจ้าของสินทรัพย์ และทำกิจกรรมร่วมกันหรือเป็นกิจกรรมที่สมาชิกแยกกันทำแต่มีข้อตกลงร่วม	สมาชิกร่วมกันเป็นเจ้าของสินทรัพย์และทำกิจกรรมร่วมกันทั้งหมด
ขั้นตอนการพัฒนากลุ่ม	ขั้นตอนต่อไปของการพัฒนากลุ่มจะสู่การมีโครงสร้างแบบซับซ้อน	ขั้นตอนต่อไปของการพัฒนากลุ่มเน้นการพัฒนาบทบาทหน้าที่ของกรรมการและสมาชิกและประสิทธิภาพการดำเนินงาน
ตัวอย่างองค์กรชุมชน	กลุ่มการผลิตพืชผัก ไม้ผล เลี้ยงสัตว์ กลุ่มหัตถกรรม ธนาคารข้าว กลุ่มเตรียมสหกรณ์ กลุ่มโรงสีข้าวชุมชน และกลุ่มเยาวชนผู้ดูแลพลังงานไฟฟ้าจากน้ำ	กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนชุมชน วิสาหกิจชุมชน สหกรณ์ และเครือข่ายจัดการลุ่มน้ำ

4. กระบวนการพัฒนาองค์กรชุมชน 4 ขั้นตอน ได้แก่ (1) การเตรียมกลุ่มซึ่งเป็นการวิเคราะห์ปัญหาและความจำเป็นของการรวมกลุ่ม (2) การเรียนรู้ของกลุ่มที่เป็นการทบทวนภูมิปัญญาเดิมของกลุ่มที่มีอยู่และการแสวงหาองค์ความรู้เพิ่มเติม (3) การดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม และ (4) การขยายกิจการของกลุ่มทั้งในลักษณะแนวนอนคือการขยายขอบเขตกิจกรรมและแนวตั้งคือโครงสร้างและระบบบริหารของกลุ่ม องค์กรชุมชนในโครงการขยายผลโครงการหลวงส่วนใหญ่ดำเนินการในขั้นตอนที่ 1-3 และเป็นการรวมกลุ่มด้านการเกษตร เช่น กลุ่มผู้ปลูกพืชผัก ไม้ผล กาแฟ รวมทั้งกลุ่มการออม กองทุนหมู่บ้าน และกลุ่มหัตถกรรม และเครือข่ายจัดการลุ่มน้ำย่อย ที่มีการขยายสมาชิกไปยังบ้านใกล้เคียง

5. กรอบแนวคิดการวิเคราะห์เชิงสถาบัน (institution) เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่มหรือองค์กรชุมชน โดยองค์กรพี่เลี้ยงหรือผู้ริเริ่มการจัดตั้งองค์กรชุมชนควรมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับมิติเชิงสถาบันของกลุ่มในชุมชน 4 ด้าน ดังนี้ (1) ปทัสถาน ได้แก่ ความเชื่อและค่านิยม (2) นโยบาย กฎระเบียบ และแนวปฏิบัติ (3) กิจกรรมหรือผลผลิตของกลุ่ม/องค์กร และ (4) ลักษณะกลุ่มที่เคยมีหรือมีอยู่ในชุมชน เพื่อนำมาประกอบการจัดตั้งกลุ่มจากทุนในสังคมที่มีอยู่ได้อย่างเหมาะสมกับชุมชนท้องถิ่น เนื่องจากเป็นกระบวนการพัฒนาทั้งโครงสร้างองค์กรชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมของสมาชิกองค์กรชุมชน

ผลผลิตที่สำคัญ

1. รูปแบบองค์กรชุมชน ประกอบด้วยองค์กรที่จดทะเบียนกับส่วนราชการและมีกฎหมายรองรับ และกลุ่มทางสังคมที่รวมตัวกันเพื่อดำเนินกิจกรรมเฉพาะแต่ไม่มีการจดทะเบียนและความจำเป็นของการรวมกลุ่ม
2. ลักษณะขององค์กรชุมชนในโครงการขยายผลโครงการหลวงที่เป็นกลุ่มเริ่มต้นและกลุ่มขั้นพัฒนา ซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่จะนำไปสู่การพัฒนาองค์กรชุมชนให้มีความเข้มแข็งในระยะยาว

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

เป็นการศึกษาวิจัยปีแรกที่ยังต้องศึกษามิติด้านสถาบันขององค์กรชุมชนให้ละเอียด เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาองค์กรชุมชนบนพื้นที่สูง ที่สอดคล้องกับหลักการของเกษตรทฤษฎีใหม่ที่สนับสนุนการรวมพลังและรวมกลุ่มได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

ภาพที่ 1 การจัดการผลผลิตกาแฟของกลุ่มวิสาหกิจกาแฟตำบลแม่ต้น

ภาพที่ 2 กิจกรรมของกลุ่มเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ต้นน้อย